

To oversete optegnelser om Struensee og Münter

Af Jens Glebe-Møller

I 1884 offentliggjorde den norske historiker Ludvig Daae en afhandling med titlen »Historiske Optegnelser af Caspar Peter Rothe og Laurids Engelstoft«.¹ Som titlen angiver drejer det sig om notitser og optegnelser skrevet dels af litteraten C.P. Rothe (1724-81) og dels af historieprofessoren L. Engelstoft (1774-1851) i et håndskrift, som i hvert fald på daværende tidspunkt var i privateje. Optegnelserne behandler fortrinsvis emner, personer og begivenheder i 1700-tallet og begyndelsen af det 19. århundrede og er ikke alle lige interessante, eller som Daae selv skriver i sin indledning: »... det, som kan interessere den Ene, kan forekomme den Anden intetsigende og unyttigt«. Men to af Engelstofts optegnelser – én om Struensee og en anden om Münter – finder i hvert fald jeg interessante. Og da de har været helt oversete eller glemte i den nyere udforskning af Struenseeperioden, skal de her meddeles endnu en gang med en række kommentarer.

Johann Friedrich Struensee var ingen ven af religionen. Allerede i Altona, før sin senere politiske karriere i København, havde han ry for at være en »spotter af religionen« og – hvad der i denne sammenhæng er mindre vigtigt – for at være »en horebuk«.² I sin korte periode som faktisk enehersker i Helstaten, snart med titel af »Geheimkabinettsminister«, lagde han sig da også grundigt ud med gejstligheden, og fra Københavns prædikestole blev der tordnet mod hans ugudelighed.³ På denne baggrund forekommer den følgende af Engelstofts optegnelser troværdig, selv om det er umuligt at bevise dens autenticitet:

En Student, fortælles der, kom engang til Struensee for at bede ham skaffe sig et Præstekald. Struensee, som kendte Personen og yndede ham, forsøgte at raade ham fra denne Vej, sagde, at han var skikket til noget bedre end at præke dumt Tøi, og aabnede ham

1. Ludvig Daae: »Historiske Optegnelser af Caspar Peter Rothe og Laurids Engelstoft«, *Historisk Tidsskrift*, 2. række, bd. 4, Kristiania 1884, s. 304-334.

2. Jens Glebe-Møller: *Struensees vej til skafottet*, København 2007, s. 5.

3. Glebe-Møller: anf. værk, kap. III.

andre Udsigter. Studenten syntes dog bedst om at faa et Præstekald og svarede: »Mundus vult decipi, decipiatur ergo«. Dette Svar behagede Struensee saa vel, at han gav ham Kaldet.⁴

Man kan selvfølgelig undre sig over, at Struensee overhovedet skulle have beskæftiget sig med besættelser af præsteembeder, men eftersom det i 1700-tallet principielt var kongen, som havde kaldsretten, og Det Danske Kancelli, som skulle indstille præsteembederne til besættelse,⁵ er det jo ikke usandsynligt, at han mellem alle sine forretninger også skulle have taget sig tid til at hjælpe en kvik og ligesindet teologisk kandidat til embede. Som »kirkekampen« i årene umiddelbart efter Struensees fald viser, var der teologer og også præster nok, som i det mindste et langt stykke delte hans syn på religion og kristendom.⁶

Den anden af Engelstofths optegnelser, som her skal meddeles efter Daaes afhandling, lyder i al sin korthed:

For at omvende Struensee fik Münter 4000 Rdlr. Hans Kone beklagede, at det gik saa sjelden paa med saadanne overordentlige Forretninger. (1806).

Som Daae bemærker i sin afhandlings indledning, havde Engelstoft

som bekjendt altid Tilbøielighed til at iattage og nedskrive, hvad der foregik omkring ham, og han havde derhos ved sine gode Forbindelser og som Indehaver af et administrativt Embede ved Siden af det historiske Professorat en rigere Anledning end Videnskabsmænd i Almindelighed til at erfare Ting, hvorom de Færreste fik Besked.⁷

Og tager vi nu Daae på ordet, så må Engelstoft på en eller anden måde i 1806 have erfaret noget om Münters beretning om Struensees omvendelseshistorie, som jeg nu skal knytte nogle kommentarer til:

Ifølge Kirkeritualet af 1685, 6. kapitel, 4. artikel: »Om Fanger og Misdædere«, skulle præsterne

4. Daae: anf. afhandling, s. 314.

5. Jf. Bjørn Kornerup: *Den Danske Kirkes Historie*, bd. V, København 1951, s. 478.

6. Bjørn Kornerup: anf. værk. s. 440ff.

7. Daae: anf. afh. s. 306. Om Engelstofths administrative embeder, se *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., bd. 4, 1980, s. 195f. (Claus Bjørn).

nogle gange besøge de Fangne og Misdædere, som sidde på deris Liv i Fængsel for deris begangne Synder, førend de meddeele den dem det højværdige Jesu Christi helligste Legems og Blods Sacramente, paa det de med en god og Christelig Beredelse kunde annamme det.

Og artiklen fortsætter så over flere sider med at give detaljerede anvisninger på, hvorledes disse besøg skulle foregå til og med henrettelsen, hvor præsten også skulle være til stede.⁸ I overensstemmelse hermed havde Sjællands biskop, Ludvig Harboe, udpeget præsten ved Skt. Petri, Balthasar Münter, til at være Struensees skriftefader, og Münter aflagde ikke mindre end 38 besøg hos Struensee i hans fangenskab på Kastellet og ledsagede ham endelig til skafottet på Øster Fæled, hvor henrettelsen fandt sted den 28. april 1772. Som det kan ses af Münters egen beretning, hans *Bekehrungsgeschichte ... des Grafen Johann Friedrich Struensee ...*, om samtalerne, fulgte han i det store og hele anvisningerne i Kirkeritualet, men han indsatte dem i en større sammenhæng, som kort kan karakteriseres som en tysk oplysningsmands, Münters, opgør med den franske oplysning og dens religionskritik, repræsenteret ved Struensee.⁹

Om den tysktalende Münter faktisk havde kendskab til Kirkeritualet eller ej – det var jo kun trykt på dansk – lader sig ikke afgøre. I hvert fald havde han sine egne planer med beretningen, som han lod udgive kort efter henrettelsen, og allerede havde indbudt til subskription på i københavnske aviser forinden. Just indbydelsen til subskription tyder på, at den entreprenante Münter – bortset fra sine teologiske interesser – også skelede til muligheden af en økonomisk gevinst. Sideløbende med udgivelsen af sin tyske beretning lod han en dansk oversættelse udgive, og snart blev beretningen oversat til fransk og en række andre sprog. I alt skal Münters beretning være blevet trykt i 20.000 eksemplarer – et efter datidens forhold gigantisk antal. Så hans mulige forventninger om en økonomisk gevinst er ikke blevet skuffet! Og oven i det har vi så Engelstofts optegnelse om, at Münter skulle have fået 4000 rigsdaler for sine 38 besøg i Kastellet og tilstedeværelse ved henrettelsen. Hvor dette honorar er kommet fra, eller hvordan det er blevet fastsat, lader sig ikke afgøre i dag. Men sandsynligvis er det blevet udbetalt

8. *Kirkeritualet af 1685*, udgivet v. Udvalget for Konvent for Kirke og Theologi, Sabro 1985, s. 85-93.

9. Jeg har analyseret Münters beretning i min i note 2 nævnte bog.

via Danske Kancelli, hvis vi ellers tør tro på optegnelsen. Under alle omstændigheder en betragtelig sum: ca. 1/3 mere end en general i Helstatens tjeneste kunne oppebære i årlig pension på dette tidspunkt!

Der er ikke noget at sige til, at fru Münter godt kunne have tænkt sig lidt flere af den slags »overordentlige Forretninger«. Det ville jo have hjulpet gevaldigt på husholdningspengene! Men samme fru Münter, født Magdalena Sophia Ernestine Frederika von Wangenheim (1742-1808), som kan have været Engelstofts kilde, var ellers meget utryg ved hele affæren. Ifølge datteren, Friederike Bruns, erindringer tilbragte hun 3 måneder søvnløs ved mandens side, mens hun ventede på Struensees genfærd, som dog heldigvis aldrig viste sig. Og Struensees tobaksdåse, som han havde givet til Münter, var til stadighed genstand for hendes skræk, »og hun frygtede altid for at se den afslagne Haand ved Siden af den«.¹⁰

Hvordan det nu ellers forholder sig med autenticiteten af Rothes og Engelstofts optegnelser, som også rummer ét og andet om den stakkels kong Christian VII's gøren og laden, så giver de i hvert fald et lille indblik i, hvordan man endnu i 1800-tallet gjorde sig tanker om Struensee og omstændighederne ved hans styre og hans efterfølgende grusomme endeligt!

Summary

Two overlooked notes, originally published by the Norwegian historian Ludvig Daae in 1884, are her being reprinted and commented upon. The one testifies to Johann Friedrich Struensee's well-known irreligiosity or rather agnosticism and the other to his confessor's, Balthasar Münter's, pecuniary interest in Struensee's alleged conversion to the Christian Faith.

10. Min ovennævnte bog, s. 64f.